

О. О. КРАСНОРУЦЬКИЙ

доктор економічних наук,
професор,
кафедра організації виробництва, бізнесу та менеджменту,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені
Петра Василенка
E-mail: krasnorutskyu@gmail.com

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Красноруцький, О. О. Проблеми сучасних трансформацій банківської системи України [Текст] / О. О. Красноруцький // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 3. – С. 67-76. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Викладено окремі аспекти сучасних трансформацій банківської системи України в контексті кредитування національної економіки. Проаналізовано динаміку активів та зобов'язань банків України протягом 2011-2015 рр.

Ключові слова: банк; активи банків; зобов'язання банків; кредитна система; кредитна політика.

О. О. KRASNORUTSKYY

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Production Organization, Business and Management,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
E-mail: krasnorutskyu@gmail.com

PROBLEMS OF MODERN TRANSFORMATIONS OF BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Abstract

The article describes some aspects of the modern transformation of the banking system of Ukraine in the context of crediting of the national economy. The dynamics of assets and liabilities of banks Ukraine during the period of 2011-2015 is analysed.

Keywords: bank; assets of banks; obligations of banks; credit system; credit policies.

JEL classification: G20

Вступ

Банківська система України є ключовою частиною фінансової системи держави, важливим елементом господарського механізму, де реформування розпочалося раніше, ніж в інших секторах економіки. Банківська система повинна відіграти важливу роль у створенні оптимального середовища для мобілізації й вільного переливання капіталів, нагромадження коштів для структурної перебудови економіки, приватизації й

© О. О. Красноруцький, 2016

ISSN 2415-8453. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2016. Volume 1. № 3.

розвитку підприємництва [1]. Внутрішніми факторами є забезпечення рентабельної роботи банківської установи; забезпечення банку конкретним видом ресурсу; рівень ризику ліквідності та відсоткового ризику банку.

Значний вплив має рівень інфляції, який впливає на облікову ставку і на рівень відсотків за кредитами банків. Також можна визначити і вплив таких факторів, як розмір позички, термін кредиту, ризик, на який наражається банк у процесі здійснення цієї операції, попит на позики, якість застави та, звичайно, ставка банку-контрагента та багато інших факторів, які є невід'ємною частиною процесу визначення та встановлення відсотка для здійснення тієї чи іншої банківської операції.

Отже, грошово-кредитна політика визначається як сукупність заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та гарантування стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу [2]. Зазначимо, що відсоткова політика Національного банку як одна з важливих складових монетарної політики з регулювання грошово-кредитного ринку спрямована на досягнення надалі уніфікованої відсоткової ставки за своїми операціями.

Проблемами розвитку банківської кредитної системи України цікавились відомі вчені-фінансисти: Авагян Г. Л., Арбузов С. Г., Вешкин Ю. Г., Гришова І. Ю., Жданов В. П., Колобов Ю. В., Митяй О. В., Міщенко В. І., Науменкова С. В., Непочатенко О. О., Пасхавер Б. Й., Худолій Л. М., Тимофеев В. В. [1-11].

Мета статті

Мета статті – виокремити окремі аспекти сучасних трансформацій банківської системи України в контексті кредитування національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кредитна система в Україні була започаткована в 1839 р. створенням Державного комерційного банку. У 1860 р. у зв'язку із заснуванням у Росії Державного банку, в Україні, на базі комерційних банків, були створені Київська, Харківська і Одеська контори та Полтавське відділення Державного банку Російської імперії.

Поряд з Державним банком існували банки комерційного та іпотечного кредиту. У 1871 р. створено філію Петербурзького міжнародного комерційного банку, Харківський торговий та Катеринославський комерційний банки з філіями у Полтаві. У 1879 р. відкрито Одеський дисконтний банк, який здійснював облік векселів. Його філії були у Миколаєві та Кишиневі. У 1889 р. – Одеський купецький банк. Значну роль відігравали філії заснованих у 1885 р. Державного Дворянського земельного та Селянського поземельного банків. У 1912 р. у Києві відкрито представництва Волзько-Камського та Петербурзького обліково-позикового банків, а в 1913 р. – Російського банку для зовнішньої торгівлі [5, с. 13].

Значного розвитку у Російській імперії набуло іпотечне кредитування, на якому спеціалізувались земельні банки, міські кредитні товариства (ліквідовані в 1917 р.). У колишньому Радянському Союзі та інших країнах з командно-адміністративною економікою іпотечне кредитування не існувало, оскільки земля та інше нерухоме майно не могли бути об'єктом застави й купівлі-продажу [6, с. 272].

Про кредитну політику 1918-1924 рр. України можна сказати, що вона характеризувалася нижчепереліченими ознаками.

Ліквідовано всі приватні та іноземні банки (постанова РНК від 02.12.1918 р. Про ліквідацію іноземних банків в РРФСР; Декрет РНК Про ліквідацію приватних земельних

банків) [8, с. 120-121, 251]. При цьому зазначено, що кошти, які можуть залишитися після продажу цих банків, повинні зараховуватися до казни.

Націоналізовано Московський народний банк та на основі Московського народного банку і Народного банку РРФСР створено Народний банк РРФСР. Крім того, було прийнято рішення про єдиний банк на території РРФСР (Декрет РНК Про націоналізацію Московського народного банку та про кредитування кооперації від 02.12.1918 р. [8, с. 119]. З часом націоналізацію банків було проголошено і на Західній Україні (Декларація Українських народних зборів Про націоналізацію банків, промислових і торгових підприємств, залізничного і водного транспорту і засобів зв'язку північної частини Буковини від 15.08.1940 р. [8, с. 379, 388].

Даючи оцінку ролі держави у сфері іпотечного кредитування наприкінці XIX – на початку XX ст., слід взяти до уваги становий характер російської держави. Наявність привілейованого дворянського стану неминуче накладала відбиток на економічну політику. Держава була готова надавати пільги одним станам за рахунок інших і, зрештою, за рахунок усієї економіки загалом. Численні пільги, які надавалися урядом Дворянського банку, – яскравий тому приклад. Тому у сфері іпотечного кредиту держава проводила подвійну політику: з одного боку, завдяки Селянському банку в сільському господарстві Росії поступово починали формуватися верстви заможних селян, але з іншого, чимала частина кредитів Дворянського банку, через економічно не виправдані державні пільги, штучно підтримувала на плаву економічно збиткові поміщицькі господарства. Фінансування ж цих пільг здійснювалося за рахунок державного бюджету, тобто перекладалося на все населення Росії. У 1917 році ці установи припинили свою діяльність через націоналізацію земельної власності в межах РСФСР [9].

Кредити видавалися в більшості випадків підприємствам для закупівлі сировини та обладнання, сплати заробітної плати тощо (Постанова РНК від 02.01.1919 р. Про асигнування промисловості і розплату з робочими Уфимської губернії та про порядок надання кредитів сусіднім радянським республікам [8, с. 595].

З метою підвищення централізованого планового керівництва кредитною системою та встановлення домінуючої ролі Державного банку відносно інших кредитних установ 15.06.1927 року було прийнято Постанову ЦВК та РНК СРСР Про принципи побудови кредитної системи [8]. Відповідно до цієї Постанови господарськими організаціями надавалася можливість користуватися короткотерміновим кредитом і зберігати вільні гроші тільки в одному банку залежно від характеру їх діяльності.

Слід погодитися з тим, що з кінця 20-х років і до 1987 року в країні існувала гіпертрофована банківська система, основним завданням якої був механічний перерозподіл загальнодержавного позикового фонду між різними ланками народногосподарської системи всупереч загальноновизнаним принципам ринкової економіки. Державна монополія на банківську справу призводила до формалізації суті кредитних відносин. Кошти загальнодержавного кредитного фонду розподілялись централізовано на підставі кредитних планів. Кредитодавцем виступала держава, а фінансові організації лише представляли її інтереси. На цьому етапі характерною є специфіка банківського законодавства на рівні інструкцій та розпоряджень державних органів і зокрема Держбанку [9].

Поступовий рух, розвиток нашої країни, стан її економіки ставить питання ефективного розвитку виробництва, що, безперечно, залежить від джерел надійного і довгострокового фінансування.

Класик світової цивілістики Г. Ф. Шершеневич, аналізуючи суть застави, писав, що забезпеченням вимог кредитора «перш за все є майно боржника, яке існує на момент звернення на нього стягнення. Але для кредитора завжди є небезпека, що майно боржника буде нижче вартості зобов'язання, що майну буде висунуто одночасно декілька вимог, що воно не витримає всієї сукупності зобов'язань боржника. У зв'язку з такою небезпекою, попередити яку кредитор не в змозі, він віддає перевагу певній речі, відповідній за цінністю сумі боргу, і визначає собі право виняткового задоволення із вартості цього майна».

Основну суть відносин, які встановлюються між боржником і кредитором у зобов'язанні, забезпеченому заставою, дуже точно висвітлив і Б. О. Язлюк. Він констатує: «На відміну від таких способів забезпечення, як неустойка і порука, при яких кредитор «вірить боржнику», у зобов'язанні, забезпеченому заставою, кредитор «вірить речі».

Стосовно забезпечення виконання зобов'язань, то в економічній науковій та навчальній літературі виділяють традиційні та нетрадиційні способи. Серед традиційних, поряд із заставою, найбільш поширеними і законодавчо врегульованими є: неустойка (штраф, пеня), поручительство (гарантія), страхування.

До групи нетрадиційних способів захисту інтересів кредиторів належать: уступка вимоги, переведення боргу, передача майна боржника у власність кредитору до моменту повернення кредиту і виплати відсотків за користування ним (договір купівлі-продажу майна із зобов'язанням зворотного викупу; договір «зворотного» продажу майна з відкладеною умовою; довірча передача позичальником права власності на своє майно кредитору; утримання майна боржника).

З кожним новим нормативно-правовим актом, таким, як Закон України «Про іпотечне кредитування операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19.06.2003 року, Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 року, Закон України «Про фінансові послуги» від 12.07.2001 року, законодавець нібито намагався вдосконалити процес виникнення кредитних відносин та врегулювати процедуру укладення договору. Водночас уся маса прийнятих законодавчих актів не може захистити ні права позичальників, ні права кредитодавця, адже в перелічених нормативно-правових актах чітко не прописано: механізм захисту позичальників, який максимальний відсоток може бути встановлений, за яких умов він може бути змінений і на скільки, який порядок звернення стягнення на майно в разі неможливості подальшого погашення боргу; чи мають право банки та інші кредитні установи передавати інформацію по боржниках до колекторних установ тощо.

Відсоткова політика кожного банку спрямовується на визначення та встановлення оптимальних цін на активні та пасивні операції, які б забезпечували прибутковість операцій та були конкурентоспроможними на ринку банківських послуг. Адже визначення рівня відсоткових ставок прямо залежить від тенденцій загального економічного розвитку, стану грошово-кредитного ринку, макроекономічних та бюджетних процесів, а також планів кожного банку по розвитку своєї діяльності, тобто від зовнішніх та внутрішніх факторів. Також відіграє роль характер забезпечення, тобто кожна форма забезпечення повернення кредиту має свій рівень надійності. При довготерміновому іпотечному кредитуванні як забезпечення виступає нерухоме майно (будинки, квартири), яке має переваги над іншими видами забезпечення, позаяк операції з нерухомістю дають значний прибуток. Наприклад, ціни на землю і будівлі завжди досить високі. Тому банк повинен оцінити якість забезпечення та встановити відповідну відсоткову ставку, враховуючи ці дані. А також здійснюється аналіз процентних ставок по кредитних операціях по банках аналогічної та вищої групи в

банківській системі України, визначається оптимальна ставка по активних операціях банку і встановлюються найбільш прийнятні відсотки по кредитах для забезпечення фінансового результату та конкурентоздатності на ринку банківських послуг.

У таблиці 1 наведено динаміку активів та зобов'язань банків України протягом 2011-2015 рр. Для аналізу вибрано банки-лідери іпотечного кредитування, які входять до I-ї групи за розмірами активів.

У вигляді рис. 1. зобразимо графічно динаміку активів банків України протягом 2011-2015 рр.

Такий самий аналіз здійснимо і для зобов'язань банків у динаміці, який наведено відповідно до таблиці 2.

Графічно у вигляді рис 2. зобразимо динаміку зобов'язань банків України протягом 2011-2015 рр.

Згідно з даними таблиць та відношення зобов'язань банків до активів у динаміці 2011-2015 р.

З вищезазначеного видно, що відбулось збільшення частки зобов'язань у балансі банку в 2015 році порівняно з 2011 році в «Приватбанку» на 2,03 %; «Ощадбанку» – 0,03 %; «Укрсоцбанку» – 0,19 %; та на 0,79 % і 4,11 % у «ОТП банку» та «Укргазбанку» відповідно. Тобто це говорить про збільшення залучення коштів населення протягом аналізованого періоду. Таке збільшення можна пояснити тим, що банки для залучення депозитних коштів встановлюють дещо завищені ставки за депозитами, що приваблює населення та збільшує грошові потоки в цій сфері. Тобто дані залучення відображають не тільки попит на банківський продукт, а й зростання конкуренції між банківськими установами.

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах подальшого розвитку ринкової економіки роль банків суттєво змінюється. Вони стають надзвичайно важливими суспільними інституціями, від діяльності яких значною мірою залежить економічне благополуччя держави, країни загалом і кожної людини зокрема. Функції банків усе більше виходять за межі простого фінансово-кредитного посередництва. Вони стають важливим механізмом проведення державної грошово-кредитної політики, а через неї — впливу на всі основні економічні процеси в суспільстві.

Таблиця 1. Динаміка активів банків України протягом 2011-2015 рр.

№ з/п	Назва банку	Станом на 01.01.2011 р.		Станом на 01.01.2012 р.		Станом на 01.01.2013 р.		Станом на 01.01.2014 р.		Станом на 01.01.2015 р.	
		Кредити та заборгованість клієнтів, усього	кредити та заборгованість фізичних осіб, усього	Кредити та заборгованість клієнтів, усього	кредити та заборгованість фізичних осіб, усього	Кредити та заборгованість клієнтів, усього	кредити та заборгованість фізичних осіб, усього	Кредити та заборгованість клієнтів, усього	кредити та заборгованість фізичних осіб, усього	Кредити та заборгованість клієнтів, усього	кредити та заборгованість фізичних осіб, усього
1	ПРИВАТБАНК	101855171	20568636	122922207	26220519	113725692	19103348	142548092	23769374	186706383	25843425
2	ОЦАДБАНК	44778201	1141860	58837920	4468932	51186647	2306713	51546229	2520633	79763625	2379287
3	УКРСОЦБАНК	37473835	19558043	37251474	18507110	23688854	12456145	27374530	11399815	41240512	19462162
4	ОТП БАНК	21479927	9668340	20139457	7022934	8675121	1797439	14123829	5924362	18829266	7028490
5	УКРГАЗБАНК	10540133	2835759	16213336	2860392	14644016	5132520	10257721	2080262	10573197	1424964

*Систематизовано та узагальнено автором на підставі [179].

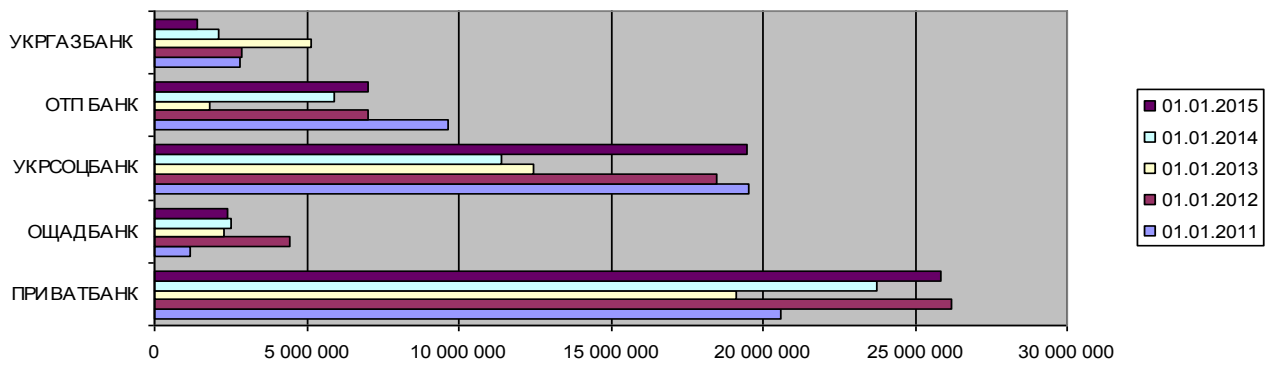

Рис. 1. Динаміка активів банків України протягом 2011-2015 рр.

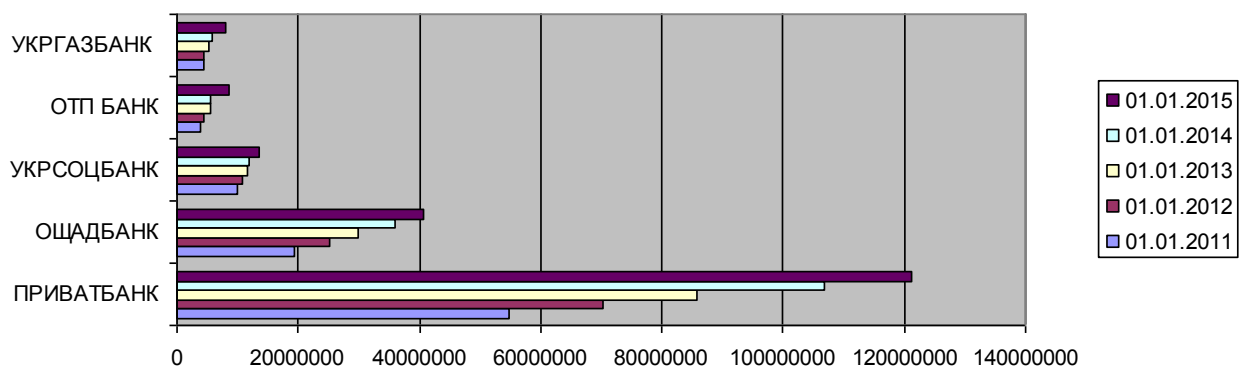
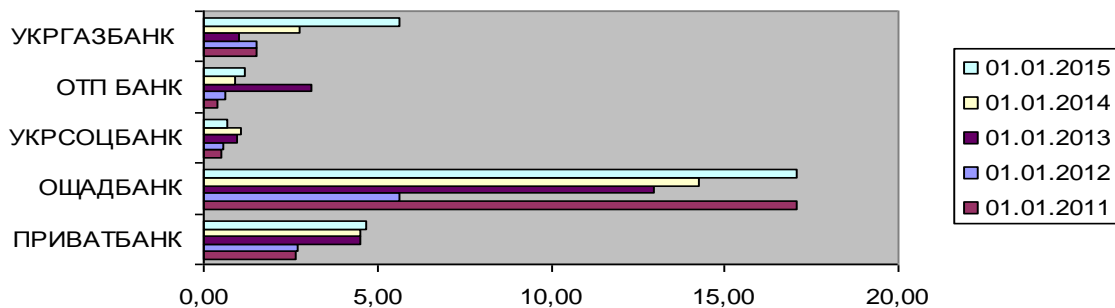

Рис. 2. Динаміка зобов'язань банків України протягом 2011-2015 рр.

	ПРИВАТБАНК	ОЩADБАНК	УКРСОЦБАНК	ОТП БАНК	УКРГАЗБАНК
01.01.2015	4,69	17,09	0,69	1,20	5,66
01.01.2014	4,49	14,25	1,05	0,91	2,75
01.01.2013	4,49	12,94	0,93	3,08	1,03
01.01.2012	2,68	5,65	0,58	0,65	1,53
01.01.2011	2,66	17,06	0,51	0,41	1,55

Рис. 3. Відношення зобов'язань банків до активів у динаміці 2011-2015 рр.

Таблиця 2. Динаміка зобов'язань банків України протягом 2011-2015 рр.

№ з/п	Назва банку	станом на 01.01.2011 р.		станом на 01.01.2012 р.		станом на 01.01.2013 р.		станом на 01.01.2014 р.		станом на 01.01.2015 р.	
		Кошти клієнтів, усього	кошти фізичних осіб, усього	Кошти клієнтів, усього	кошти фізичних осіб, усього	Кошти клієнтів, усього	кошти фізичних осіб, усього	Кошти клієнтів, усього	кошти фізичних осіб, усього	Кошти клієнтів, усього	кошти фізичних осіб, усього
1	ПРИВАТБАНК	75182793	54770045	91841753	70248816	106342198	85864910	133551100	106711629	172240428	121229757
2	ОЩАДБАНК	24420575	19480222	38585413	25228543	39399132	29853659	46340929	35927188	67558215	40673386
3	УКРСОЦБАНК	15337286	9896430	17708042	10683496	18370455	11644830	21611105	11949986	23447555	13518168
4	ОТП БАНК	7785618	3944560	8700309	4529974	8966339	5540113	9537461	5410542	16605758	8441729
5	УКРГАЗБАНК	5235113	4392309	5615040	4383998	7023618	5296278	8698688	5710786	14226652	8061358

*Систематизовано та узагальнено автором на підставі [178].

Список літератури

1. Вешкин, Ю. Г. Банковские системы зарубежных стран: Курс лекций / Ю. Г. Вешкин, Г. Л. Авагян. - М.: Экономисты, 2004. - 400 с.
2. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В. С. Стельмаха. - К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. - 404 с.
3. Гришова, И. Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины / О. О. Красноручский, И. Ю. Гришова // Вестник Ивановского государственного университета. Серия «Экономика», 2016. - №1(27). - С. 13-18.
4. Гришова, І. Ю. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості / І. Ю. Гришова, С. С. Стоянова-Коваль // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. - Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. - № 2. - С. 195-204.
5. Жданов, В. П. Ипотечное жилищное кредитование: региональный аспект / В. П. Жданов, В. В. Тимофеев. - Калининград: «Янтарный сказ». 2001. - 117 с.
6. Енциклопедія банківської справи України/ Редкол. : В. С. Стельмах (голова) та ін. - К.: Молодь, ін. Юре, 2001. - 680 с.
7. Гришова, І. Ю. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності / О. В. Глушко, І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата// Економічний часопис-XXI. - 2015. - № 155(11-12). - С. 82-86.
8. Декреты Советской власти: В 10-и т. - М.: Издательство политической литературы, 1957. - Т. IV: 10 ноября 1918 г. - 31 марта 1919 г. - 1968. - 731 с. (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС Институт истории СССР АН СССР).
9. Мельник, О. О. Земельний банк, як провідна ланка проведення аграрної реформи в Україні: історія та сучасність [Електронний ресурс] / О. О. Мельник. - Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv.
10. Лагутін, В. Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посібн. / В. Д. Лагутін. - К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. -215 с. - (Вища освіта XXI століття).
11. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. - К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. - 504 с. - (Інституційні засади розвитку банківської системи України).

References

1. Veshkyn, Yu. H., Avahyan, H. L. (2004). *Bankovskie sistemy zarubezhnykh stran: kurs lektsiy*. Moscow: Ekonomisty.
2. Stel'makh, V. S. (2009). *Monetarna polityka Natsional'noho banku Ukrayiny: suchasnyy stan ta perspektyvy zmin*. Kyiv : Tsentr naukovykh doslidzhen' Natsional'noho banku Ukrayiny, UBS NBU.
3. Krasnorutskyy, O. O., Gryshova, Y. Yu. (2016). Nauchnye podkhody k metodolohii vyyavleniya elementov tenevoy deyatelnosti na predpriyatiyakh Ukrainy. *Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho universiteta*, 1(27), 13-18.
4. Gryshova, I. Yu., Stoyanova-Koval, S. S. (2015). Analitychne zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku pidpryyemstv z pozytsiy investytsiynoyi pryvablyvosti. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*, 2, 195-204.
5. Zhdanov, V. P., Tymofeev, V. V. (2001). *Ipotechnoe zhylishchnoe kreditovanie: rehional'nyy aspekt*. Kalynynhrad: Yantarnyy skaz.

-
6. Stel'makh, V. S. (2001). *Entsyklopediya bankivs'koyi spravy Ukrayiny*. Kyiv : Molod', in. Yure.
 7. Hlushko, O. V., Gryshova, I. Yu., Shcherbata, M. Yu. (2015). Vyznachennya rivnya ekonomichnoyi stiykosti pidpryyemstv na osnovi pokaznykiv efektyvnosti. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 155(11-12), 82-86.
 8. *Dekrety Sovet'skoy vlasti*. (1957). Moscow : Izdatel'stvo politicheskoy literatury.
 9. Mel'nyk, O. O. (n.d.). *Zemel'nyy bank, yak providna lanka provedennya ahrarnoyi reformy v Ukrayini: istoriya ta suchasnist'*. Retrieved from: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv.
 10. Lahutin, V. D. (2000). *Kredytuvannya: teoriya i praktyka*. Kyiv : Znannya.
 11. Arbuzov, S. H., Kolobov, Yu. V., Mishchenko, V. I., Naumenkova, S. V. (2011). *Bankivs'ka entsyklopediya*. Kyiv: Tsentр naukovykh doslidzhen' Natsional'noho banku Ukrayiny : Znannya.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2016 р.